

HARET, ȘCOALA ȘI POLITICA

Cătălina Mihalache

1. Școala și miniștrii

Un articol din „Mișcarea” schița, în 1919¹, o scurtă istorie „de partid” a școlii românești. Proximitatea alegerilor stimula, fără îndoială, tonul elogios al autorului² care așeza, sub numele „foștilor miniștri: Poni, Haret, I. G. Duca și dr. Angelescu”, tot ceea ce un liberal găsisese de cuviință să elogieze în realizările școlare ale vremii și „în special pentru școala rurală”.

Nu era o profesiune de credință, ci un bilanț selectiv de guvernare, căruia i se atribuia retroactiv o coeziune programatică, într-o recapitulare convenabilă a „șirului lung de ani cât partidul a stat la putere”. Aprecierile erau predominant cantitative, „progresul” însemnând aici mai mult acumulări și distribuire de resurse, perseverență, ingeniozitate și mai puțin inovații majore.

În acest editorial de campanie, Haret nu este încă monumentalizat, fiind doar plasat într-un curent reformist, pe care îl ilustrează cel mai bine *împreună* cu P. Poni. Autorul este explicit: „activitatea *acestor doi oameni* ai școalei a pus temelia tradiției școlare în partidul liberal” (s.n. C.M.), iar tradiția se măsoară cel mai avantajos prin simpla creștere a numărului de școli în timpul mandatelor celor pomeniți.

Se mai amintesc și alte fapte demne de laudă din administrarea liberală a vieții școlare: stabilizarea corpului didactic rural, înființarea „Casei Școalelor”, echivalarea studiilor rurale cu cele urbane, înființarea obștilor sătenești și a băncilor populare. Dar această enumerare are mai mult o funcție retorică, de cooptare a cititorului la teza *progresului* prin detalieri credibile, dar neargumentate.

Principalul merit al celor doi miniștri era, pentru autor, faptul că au găsit o cheie de comunicare modernă cu satul românesc, prin învățătorii care și-au asumat această lume în schimbul „dragostei” și al „prestigiului”, mai degrabă decât al recompenselor materiale. Este ceea ce poate defini, de fapt, esența haretismului, la limita utopiei educaționale, a idealismului sămănătorist și a pragmaticii liberale.

2. Contestații uitate

Exemplaritatea lui Haret s-a definit, în timp, mai ales prin ceea ce el a construit *în jurul* școlii. Activitățile extra-școlare, implicarea socială și mai ales economică a învățătorilor în satul românesc au fost însă și principalele reproșuri care i s-au adus, îndeosebi de către adversarii politici. Haret și-a apărat categoric opțiunile, contestate sau

¹ Cotidian al liberalilor ieșeni, numărul din 27 septembrie 1919, p. 1.

² Prof. dr. I Simionescu, de la Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

parțial anulate atunci când el nu era la conducerea ministerului. Miniștrii conservatori Take Ionescu, C. I. Istrate și M. Vlădescu au luat diverse măsuri pentru a restrânge cât mai mult activitatea extra-școlară. S-a ajuns la o adevărată campanie politică, în care s-au implicat și „unii membri din partidul liberal”, după cum amintea Gh. Adamescu într-un articol elogiativ din anii '30³.

A fost, în primul rând, o opoziție de principiu, pornind de la premisa că învățătorul trebuie să rămână în școală, cu copii, că „n-are nici un drept să se amestece în viața oamenilor vârstnici”, de vreme ce acest amestec îl poate transforma într-un „element periculos”. Alte obiecții erau pe cât de contradictorii, pe atât de previzibile: că Haret n-a inventat nimic, că învățătorii înșiși au început sporadic astfel de activități și că el doar „s-a lăudat cu ele”, „abuzând” de fapt de munca lor, pentru care nu i-a plătit, dimpotrivă, în 1901 scăzându-le salariile. Concluzia pesimistă era că „dacă învățătorii se ocupă de toate câte li se cer afară de școală nu se mai ocupă de școală”⁴.

Haret și-a expus cu tenacitate propriile concepții. Cel mai explicit a fost probabil atunci când a tratat *chestiunea țărănească* (1905), unde argumenta intervenția învățătorului și a preotului în lumea satului prin convingerea că, în confruntarea cu modernitatea, „țăranul trebuie apărat întocmai ca un minor, căci neștiința sau nevolnicia îl lasă tot așa de fără apărare în fața apăsătorilor ca și pe un copil”⁵. Conștient de limitele schimbării reale, el propunea „un număr mic de îmbunătățiri, ușor de realizat și de înțeles”⁶, dar cu rezultate cât mai vizibile, percept care se poate urmări în întreaga sa activitate normativă.

Dar cum totul este interpretabil, chiar și perseverența sa în elaborarea prescripțiilor detaliate a fost ironizată în noul val de contestații provocat de convulsiile sociale din 1907. Ministeriatul său a fost atunci privit, de unii, ca un timp al incoerenței, în care el „s-a ocupat de mărunțișuri” și nu de substanța mesajului școlar, iar tratarea problemelor rurale a rămas, în definitiv, doar „de ordin economic și administrativ”. S-a acuzat lipsa unei educații morale, atât la școlari cât și la familiile lor (ca explicație pentru incapacitatea civică a sătenilor), în vreme ce se vedea „îngrămădindu-se pe capul învățătorului tânăr și fără experiență, o sumă de ocupațiuni economice”⁷. Bibliotecile sătești, cercurile culturale ale învățătorilor, competența corpului de inspecție sau distribuția recompenselor, toate au putut părea suspecte, de vreme ce nu au reușit să prevină revoltele⁸.

Haret a rămas inflexibil, găsind totuși modalități pentru a evita responsabilizarea exclusivă, repetând că nu a „impus niciodată nimic nimănui”, ba chiar a „sfătuit pe învățătorii să nu întreprindă prea multe lucruri pe cari să nu le poată duce la bun capăt”⁹. Cât despre meritul de a fi inițiatorul acestei mișcări, nu numai că nu l-a revendicat, dar și-a făcut un punct de onoare din faptul că a reușit, așa cum ar trebui să își propună orice ministru conștiincios, „să cunoască, să utilizeze și să pună în lumină inițiativele parti-

³ Vezi Gh. Adamescu, *Introducere*, în *Operele lui Spiru C. Haret, publicate de comitetul pentru ridicarea monumentului său*, București, Editura Cartea Românească, s.a., vol. VIII, *Polemice și politice. 1905-1907*, p. IX.

⁴ *Ibidem*, p. IX-X.

⁵ Spiru Haret, *Chestiunea țărănească*, în același volum, p. 38.

⁶ *Ibidem*, p. 24.

⁷ *Care sunt proiectele d-lui Haret?... Sau școala nu are nici un rol în chestiile sociale*, București, Editura Minerva, 1907, p. 10, 21 (semnat „A. R., profesor” și datat „T. Severin 1908, noiembrie”).

⁸ *Ibidem*, p. 23, 24, 27.

⁹ Spiru Haret, *Activitatea extrașcolară a învățătorilor*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. VIII, p. 221, articol apărut inițial în „Revista generală a învățământului”, nr. 7, februarie 1906.

culare, să închege gândurile și aspirațiile generale”¹⁰. Considera însă o realizare personală faptul că a înlesnit acceptarea, oficializarea și difuziunea unor exemple individuale, înlăturând pe cât posibil suspiciunile și abuzurile autorităților locale în această privință¹¹.

În scurtă vreme după reluarea ministeriatului, a impulsionat și mai mult această activitate, justificând-o tocmai prin „nenorocirea națională” din 1907, care a arătat „cât de mult este încă de făcut, ce pericol mare este ignoranța poporului”¹². A deplâns acuzațiile nedrepte ce s-au adus învățătorilor, cerându-le chiar o mai mare implicare, dar și mai multă susținere din partea tuturor autorităților satului românesc.

Cuvântul de ordine rămâne perseverența neostentativă și dozajul diplomatic al mijloacelor și forțelor puse în mișcare, pentru că „o întreprindere care nu reușește este un rău nu numai pentru dânsa, dar pentru toți aceia cari au văzut nesuccesul și s-au descurajat din cauza lui”¹³. Menirea socială a învățătorilor se confirmă, în principal, prin asumarea rolului de negociatori disciplinați, informați și dezinteresați, care lucrează zilnic „pentru a aduce armonia și buna înțelegere între toți cei cari trăesc în această țară”¹⁴.

Aceleași idei se reitau în raportul oficial din august 1907, care a fost redactat după câteva luni de cercetări și după colectarea unei voluminoase corespondențe din teritoriu despre rolul preoților și al învățătorilor în tulburările din primăvară¹⁵. Raportul lui Haret nu doar că îi exonera pe cei acuzați, dar cerea recunoașterea meritelor lor și a spiritului de sacrificiu manifestat în acele zile, ca și în toți anii de muncă devotată care le-au precedat. El identifica pe autorii denunțurilor în rândul celor deranjați tocmai de această activitate, animați de „dorința de a se suprima niște oameni cari începuseră a deveni o piedică serioasă pentru multe obiceiuri rele din trecut”¹⁶. Erau chiar cei denunțați la rândul lor ca exploatare ai satelor în literatura sămănătoristă a vremii: cămătarii, speculanții de pământ, cârciumarii. Se făcea aluzie și la incapacitatea autorităților locale, ca și la cunoscutul lor obicei de a arunca asupra altora răspunderea pentru propriile eșecuri. Concluzia ministrului era că preoții și învățătorii și-au făcut datoria prin „acțiunea de potolire și de protecție a persoanelor și averilor, pe care mulți dintre ei au avut-o de multe ori cu pericolul vieții lor”, exercitându-și abilitățile chiar și în confruntarea cu „furia sălbatică a răsvrățiților, cari pierduseră orice sentiment omenesc și cu cari nici nu se putea sta de vorbă”¹⁷.

Pentru Haret, tragismul conflictului a fost provocat deci nu doar de o disonanță culturală, totuși administrabilă („distanța ce separă orașul de sat”), ci de anularea unilaterală și intratabilă a comunicării. Oamenii nu își pot păstra umanitatea decât dacă *stau de vorbă* cu alți oameni. Aici intervine *apostolatul* și menirea de a converti barbaria în rudimente utilizabile de civilizație.

¹⁰ *Ibidem*, p. 224.

¹¹ În polemica pe această temă, Haret simplifică astfel raportul între realizările sale și ceea ce a precedat, respectiv a urmat ministeriatului său: „pe atunci, cine încerca să înjghebeze o bancă populară făcea cunoștință cu Parchetul, și când se înființa un cerc cultural, se concentra Jandarmeria; iar azi revizorii școlari dau ordine formale învățătorilor să iasă din băncile populare și întreaga activitate extra-școlară a lor este tratată drept «fantasmagorie»”, în *ibidem*.

¹² *Circulara nr. 49598 din 24 iulie 1907 către membrii corpului didactic de toate gradele ca să lucreze pentru propășirea activității extra-școlare*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. III, *Oficiale. 1907-1910*, p. 17.

¹³ *Ibidem*, p. 19-20.

¹⁴ *Ibidem*, p. 20.

¹⁵ Vezi dosarele din 1907, cu „răspunsuri la circulara nr. 18528 privitoare la răscoale”, în Arhivele Naționale, București, Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

¹⁶ Vezi *Raport la rege nr. 471116 din 13 august 1907 despre acțiunea preoților și învățătorilor rurali în timpul răscoalei din 1907*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. III, p. 24.

¹⁷ *Idem*, p. 25.

3. Lecțiile în afara școlii

De fapt, în ce consta toată această activitate centrată pe școală, dar cu menirea clară de a ieși din limitele obișnuite ale vieții școlare, cât de coerentă și cât de intensă era?

O circulară a lui Haret din 24 iulie 1907 începea cu rememorarea: „sunt acum șase ani împliniți de când activitatea extra-școlară pentru unii învățători a început, pentru alții s-a ordonat și organizat”¹⁸. Din punctul său de vedere, acesta era un *eveniment*¹⁹ „care va face epocă și în istoria învățământului nostru și în a țării”, cel puțin judecând după rezultatele care, într-un timp așa de scurt, „au uimit pe toți”.

Dintre cele realizate în acest răstimp, el însuși pomenea doar „băncile populare, tovarășiile săteși, șezătorile, școalele de adulți, cantinele și grădinile școlare”²⁰. Enumerarea, chiar incompletă, sugerează un corpus greu definibil de instituții și activități, pentru înțelegerea căruia fiind necesare mai multe amănunte. De exemplu, organismele economice (băncile și asocierile sătești pentru arendarea pământului sau pentru vânzarea produselor, cantinele școlare²¹) aveau în concepția sa o funcție predominant educativă, de creare a unor deprinderi civilizatoare și de implantare a unor instrumente economice moderne în comunitățile tradiționale.

Pentru educația formală a adulților s-au organizat cursuri de alfabetizare²², conferințe ținute de învățători, preoți sau inspectori școlari²³, șezători, serbări²⁴, biblioteci școlare²⁵, s-au publicat reviste²⁶ și broșuri. Nu doar părinții copiilor trebuiau atrași, dar înșiși învățătorii, alături de ceilalți „intelectuali ai satelor”, trebuiau motivați să se informeze, să continue să învețe, să nu se lase copleșiți de neștiința celor din jur, să nu

¹⁸ Vezi *Circulara nr. 49598 din 24 iulie 1907...*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. III, *Oficiale, 1907-1910*, p. 16.

¹⁹ De fapt nu este un *eveniment*, ci un *proces*, o succesiune de acte și de întâmplări construită treptat și din mers, chiar înainte de 1901, nefăcând obiectul unui singur act normativ.

²⁰ Vezi *Circulara nr. 49598 din 24 iulie 1907...*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. III, p. 16.

²¹ Vezi, de exemplu, *Circulara din 10 ianuarie 1903 către revizorii școlari ca să asocieze pe țărani pentru a lua în arendă pământuri de cultură după exemplul lui I. Zaharescu*, în *ibidem*, vol. II, *Oficiale, 1901-1904*, p. 177-178, și *Deciziunea nr. 1153 din 23 decembrie 1902 pentru înființarea de cantine școlare pe lângă școalele de agricultură*, în *ibidem*, vol. II, p. 173.

²² „Școli pentru adulți” existau încă din 1899 și aveau un regulament din 1904. Scopul lor nu era doar să difuzeze tehnicile scrisului și cititului, ci să creeze un nivel minimal de cultură. Pentru extinderea lor, Haret a cerut insistent cooperarea autorităților locale (vezi *Circulara nr. 432226 din 26 august 1902 către prefeți pentru înființarea cursurilor de adulți*, în *ibidem*, p. 164). Dascălilor a încercat chiar să le impună acest lucru (*Circulara din 1907 către învățători pentru înființarea cursurilor de adulți și obligația înființării lor de către învățători*, în *ibidem*, vol. III, p. 36).

²³ Pentru standardizarea și accesibilitatea mesajului, i-a cerut lui George Coșbuc să îngrijească, la Casa Școalelor, publicarea a două volume de *Conferințe Poporale ținute de învățători la cercurile Culturale*.

²⁴ Pentru cititorul de astăzi, *Circulara nr. 3253 din aprilie 1897 către licee, gimnazii, universități, etc. pentru educația patriotică a școlărilor și serbarea de 10 mai* (vezi *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. I, p. 235-237) poate da iluzia că această practică a fost inaugurată de Haret la o dată fixă și că respectarea ei a fost imediată, completă și uniformă. În realitate, a avut mai mult o valoare declarativă, de vreme ce, chiar și în 1901, conducerea liceului Lazăr din București era avertizată să amintească maeștrilor de gimnastică ai școlii că și „fără invitarea ministerului să se știe că în fiecare an au datoriat de a prepara serbarea de 10 Maiu, pentru că aceasta e o serbare permanentă”. Ministrul însuși întărea că „pe viitor, dnii maeștri vor ști că e una din datoriile lor, de a avea grijă chiar de la începutul anului de serbarea de 10 Maiu” (s.n. C.M.). Vezi Arhivele Naționale, București, Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (nr. 2540), dos. 485/1901, fila 7.

²⁵ Vezi, de exemplu, *Deciziunea nr. 78677 din 25 noiembrie 1898 pentru înființarea a 320 biblioteci populare pe lângă școalele primare*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. I, p. 307.

²⁶ Pentru acest public a fondat revistele „Sămănătorul” și „Albina”, iar pentru dascăli în mod special, „Revista Generală a Învățământului”.

se abandoneze rutinei și ignoranței²⁷. Lor li se adresau, în primul rând, “cercurile culturale”, colecția de lucrări pedagogice traduse și tipărite prin Casa Școalelor, dar și celelalte resurse educaționale puse la dispoziția sătenilor. Chiar misiunea de „culturalizare” și de alfabetizare nu se putea îndeplini fără cultivarea permanentă a capacităților intelectuale, de informare, de comunicare și de persuasiune a celor care își asumau această muncă. Într-un alt registru, revizorii și inspectorii școlari, a căror bună funcționare era constant supravegheată de Haret, aveau și sarcina de a verifica nivelul profesional și orizontul cultural al învățătorilor²⁸.

Concepția lui pedagogică, care se centra pe metoda activă de învățare și pe aplicabilitatea cunoștințelor școlare, atrăgea firesc, în spațiul clasic al învățământului, elemente mai puțin frecventate, aflate la limita extra-școlarității: coruri, spectacole, expoziții de arte-facte școlare, competiții sportive²⁹, desen, cultivarea “cu metodă” a terenurilor școlare sau „lucrul manual”. Adăugând la toate acestea o atenție sporită pentru impulsivitatea turismului școlar, putem aprecia mai corect dimensiunile fenomenului, chiar dacă o evaluare strict cantitativă este dificilă.

4. Puterea exemplului, limitele imitației

Putem totuși aproxima cât de mare a fost impactul inițiativelor sale, urmărind persistența acestei teme în actele normative, în publicațiile și în vasta corespondență a lui Haret cu oamenii școlii. Dar încă și mai convingătoare sunt preluările sau adaptările inițiate de alte instituții decât cele aflate în subordinea directă a ministrului. Un exemplu insolit de sincronizare cu aceste eforturi³⁰ îl găsim în actele Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, în forma unei adrese de la Regia Monopolurilor Statului, care își oferă serviciile pentru „scopul de a răspândi în popor cunoștințele folositoare utilizând cutiile de chibrituri, pachetele de tutun și cărțile”. În acest scop, R. M. S. solicita sprijinul Ministerului și al Consiliului Sanitar Superior, care să formuleze scurte texte competente, ce vor fi tipărite pe bilețele puse în cutiile de chibrituri și pe „dosul copertelor de la cărțile de hârtie de țigarete, din care se pune în consumație anual peste 60.000.000 bucăți”³¹.

Recunoștința și reverența numeroșilor săi colaboratori au dat un plus decisiv de substanță exemplarității haretiene, atât în timpul ministeriatului, cât mai ales după

²⁷ Din actele oficiale răzbate o înțelegere foarte omenească a vieții umile și nesigure care i-a așteptat, mereu, pe dascălii sătești: „odată trimiși la țară, nimeni nu s-a mai ocupat de ei. Uitați și oropsiți, lipsiți de localuri, de concursul tuturor, în luptă cu reaua voință și cu lipsa de cultură a sătenilor, izolați de orice mișcare intelectuală, ei erau condamnați să vegezeze, urmăriți toată viața lor de amintirea când în școală li se deschiseseră ochii și inima spre o viață inteligentă, și de părerea de rău pentru realitatea prezentă” (vezi *Raport la rege nr. 471116 din 13 august 1907 despre acțiunea preoților și învățătorilor rurali în timpul răscoalei din 1907*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. III, p. 22).

Este totuși o perspectivă excesiv intelectualizantă, care ignoră ambițiile poate meschine, forța și dorința de adaptare a celor vizați, ca și eventualele compensații materiale sau de prestigiu, pe care aceștia le puteau dobândi în timp.

²⁸ Învățătorilor li se cere o calificare sporită, se instituie concursuri naționale pentru posturile din învățământ, se reorganizează corpul revizorilor și inspectorilor.

²⁹ Vezi, de exemplu, *Deciziunea nr. 18328 din 21 martie 1898 prin care se instituie concursuri anuale de oină*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. I, p. 273.

³⁰ Ceea ce susține ideea că Haret a ilustrat o epocă și un curent general de opinie, nu a fost un „inventator”, ci un coautor marcant al haretismului.

Inițiativa se revendică, aici, de la lectura unei broșuri a dr. I. Ettinger, unde se menționase expres acest mijloc de popularizare.

³¹ Vezi Arhivele Naționale, București, Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (nr. 2540), dos. 246/1903, filele 1-2.

încheierea perioadei sale active. Volumul omagial din 1911, care i-a fost dedicat cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani³², marchează practic debutul monumentalizării. Haret intra, încă din timpul vieții, în propria sa efigie. Editarea celor 11 volume dedicate lui Haret de către „comitetul pentru ridicarea monumentului său” anunța, încă din anii '30, ceea ce se va confirma încă multe decenii, preeminența ethosului haretian în lumea școlii românești.

Ca întotdeauna, o victorie politică s-a istoricizat prin aceea că și-a depășit sfera de impact, devenind model cultural și obiect de ficționalizare. Începutul editării celor 11 volume este sincron cu publicarea, de către Cezar Petrescu, a unui roman-manual despre idealul didactic haretian. Titlul ales, *Apostol*, este o metaforă reluată insistent prin chiar apelativul personajului principal, eminentul și încâpățânatul dascăl Nicolae Apostol. În câteva rânduri, autorul rezuma astfel rațiunea de a fi a dascălului: „singurul lucru pentru care mă aflu aci [...], a fost să-mi îndeplinesc o misiune. Să ridic o școală și prin școală să ridic un sat”. Replica „inamicului” său, trimițând la un timp istoric în care nu toată lumea credea în virtuțile haretismului, este dată de un moșier rigid, mai degrabă sceptic decât conservator: „iată cum vă scoate din minți Haret! Școală, apostolat, chestie țărănească!”³³

Apostolatul rămâne, și astăzi, cea mai accesibilă și mai adaptabilă componentă a haretismului, cea care i-a asigurat, în bună măsură, perpetuarea de-a lungul unui secol.

5. Haretismul, o rețetă de succes

Căutând rațiunile unei posterități atât de longevive, nu putem evita reluarea unui „repertoriu” de evidențe. Realizările lui Haret au fost condiționate, în primul rând, de implicarea politică, fără de care intențiile sale reformatoare nu ar fi avut nici viziune, nici urmări legislative consistente. În 1882 s-a înscris în Partidul Liberal, în scurt timp fiind cooptat în Minister ca inspector general al școlilor. În această calitate, prezenta, în 1884, primul său raport oficial asupra situației învățământului românesc, act ce a declanșat o lungă suită de inițiative reformatoare care, însă, abia în 1898 s-a putut concretiza semnificativ, prin „Legea asupra învățământului secundar și superior”.

Timpul a fost un aliat cel puțin la fel de important. Ministeriatele sale (1897-1899, 1901-1904, 1907-1910) au constituit doar cele mai vizibile secvențe din cuprinsul a peste trei decenii de activitate publică susținută, cu obiective tot mai bine precizate, cu aderenți tot mai semnificativi și cu o argumentație tot mai precisă.

Haret a fost conștient că măsurile administrative nu sunt suficiente pentru schimbări de substanță, insistând asupra popularizării, asupra „propagandei”, după cum o numea chiar el³⁴. El cerea autorităților o altă atitudine, un efort de convingere care să preceadă și să evite, pe cât posibil, măsurile coercitive. Urmărind, de pildă, reușita cuvântărilor ținute în fața sătenilor, insista ca „învățătorii să vorbească într-o limbă ușoară și înțeleasă, altfel scopul unor astfel de întruniri va fi zădărnici”³⁵, cu atât mai mult cu cât subiectele erau de multe ori pretențioase, în ciuda unor formulări voit arhaizante³⁶.

³² *Lui Spiru Haret, „Ale tale dintru ale tale”, la împlinirea celor șasezeci ani*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1911, p. 1228.

³³ Cezar Petrescu, *Apostol*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 80.

³⁴ Aspect asupra căruia insistă mai ales în *Chestia țărănească* (București, Tipografia Carol Göbl, 1905, p. 81) referindu-se nu doar la ignoranța sătenilor ci, în primul rând, la neștiința și reaua voință a primarilor, notarilor, consilierilor, judecătorilor de ocol și a tuturor acelor care ar trebui să aplice legea.

³⁵ *Deciziunea nr. 10825 din 21 februarie 1902 pentru organizarea cercurilor culturale*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. II, p. 141.

³⁶ Cum ar fi: „relele ce decurg din lene, risipă, minciună, etc.” sau „foloasele școalei” (în *ibidem*, p. 140). Alteori, titlurile sunt un hibrid de neevitat pentru exprimarea modernității, fie ca deziderat („agricultura rațională”,

Aceleași subiecte animă și actele normative sau procesele verbale de inspecție ale revizorilor școlari, putând induce lectorului contemporan impresia că extra-școlăritatea devenise mai vizibilă, deci mai importantă, decât școlarizarea în sine. Subiectele avute în vedere se îndepărtau flagrant de conținutul clasic al școlărității: cultura cartofului³⁷, lucrul manual³⁸, creșterea viermilor de mătase și îngrijirea stupilor³⁹ ș.a. Dar tocmai această redundanță tematică și exces prescriptiv explică o dată în plus impunerea obiectivelor sale, o dată cu creșterea treptată a tonului imperativ.

Deși s-a justificat adesea că nu pretinde nimănui să realizeze toate aceste activități⁴⁰, că face apel doar la generozitatea, devotamentul și puterea de muncă a celor mai înzestrați dintre „apostolii” satelor, nu a ezitat să inducă o presiune ierarhică și birocratică asupra întregului corp didactic, prin controale direcționate, chestionări și admonestări personalizate. Astfel, cu prilejul conferințelor generale din 1902, cere tuturor învățătorilor să dea revizorilor informații scrise, completând o rubrică fermă despre toate activitățile extra-școlare desfășurate⁴¹.

Separat, alte solicitări obțin individual un statut clar de permanență și de obligativitate: concursurile sportive, serbările școlare, lucrului manual, corurile (dedicate în principal exersării „ariilor naționale”). Toate acestea intră treptat în rutina școlară și creează o nouă zonă de afirmare a excelenței didactice, confirmată prin avizul favorabil al inspectorilor școlari și prin acordarea distincțiilor oficiale⁴². Practica și raporturile reale de putere modifică deci substanțial discursul aparent generos al haretismului.

6. Oamenii lui Haret

Haret a avut o mare capacitate de absorbție a faptelor și oamenilor, fiind mereu avid de informație concretă și de contacte cu lumea reală a școlii. A reușit să coaguleze instituții, să creeze și să susțină comunități⁴³ și solidarități, așa cum, probabil, nimeni

„foloasele industriei casnice”, „societăți economice și de împrumut”, „de unde vin mărfurile”), fie ca potențial destructiv („relele urmări ale proceselor și judecăților”, „cuvânt pentru combaterea jocului de noroc, de cărți și de loterii”). Proverbele sunt de aceea sintagme preferabile „titlurilor căutate”; vezi *ibidem* și, mai ales, cuprinsul lucrării îngrijite de G. Coșbuc, *Conferințe Poporale...*, vol. II, București, Imprimeriile „Independența”, 1920, p. 264.

³⁷ Vezi *Deciziunea nr. 5036 din aprilie 1902 pentru cultura cartofului*, în *Operele lui Spiru C. Haret...*, vol. II, p. 150-151, prin care se instituie „trei premii anuale pentru învățătorii și preoții rurali cari vor fi desvoltat mai multă pricepere și activitate rodnică, pentru propagarea culturii cartofului și pentru introducerea lui în alimentația curentă a sătenilor”.

³⁸ Vezi *Circulara nr. 71054 din 20 noiembrie 1907 către revizori și inspectori despre însemnătatea lucrului de mână și Deciziunea nr. 84542 din 20 noiembrie 1910 pentru obligația învățătorilor și institutorilor de a preda lucru manual*, în *ibidem*, vol. III, p. 33 și 77-78. Cel de-al doilea act se justifică prin „constatări personale de control că majoritatea corpului didactic primar, cari cunosc lucrul manual, privesc această dexteritate ca pe o muncă care îi împovărează cu o muncă de 2-3 ore pe săptămână față de ceilalți membri cari nu-l cunosc și nu-l practică cu elevii lor”.

³⁹ Subiect care face obiectul unor dosare speciale de corespondență cu Ministerul și după Haret, în 1912.

⁴⁰ „Trebuie să fie bine înțeles că ministerul însuși nu voește să impună institutorilor și învățătorilor sarcini mai presus de puterile lor [...] Noi ne mulțumim ca fiecare să răspundă măcar la una din chemările noastre; cerem ca fiecare să facă ceva, cât poate și cum poate; dar să facă bine” (s.n. C.M.), scria Haret în *Circulara nr. 43265 din 1902 către revizorii școlari cu privire la activitatea corpului didactic rural*; vezi *ibidem*, vol. II, p. 72.

⁴¹ Vezi *Decizia nr. 16148 din 22 martie 1902 obligând pe învățători să dea la conferințele generale informațiuni despre cantine, grădini școlare, cursuri de adulți, cercuri culturale și bănci populare*, în *ibidem*, p. 143.

⁴² Haret instituie distincția „Răsplata muncii” pentru cei care se remarcă în mod special în slujba școlii sau a bisericii.

⁴³ A înființat societatea „Steaua”, pentru publicarea de cărți ieftine pentru elevii claselor secundare, „Asociația Universității București”, „Casa profesorilor secundari”; a sprijinit înființarea „Societății de științe fizice”, a asociațiilor „Amicii artelor” și „Amicii științelor matematice”. A fost un membru de marcă al „Ligi

înaintea sa nu izbutise. A dezvoltat întrunirile regulate ale breslei⁴⁴, în ciuda suspiciunilor și uneori a acuzațiilor directe că încurajează tendințele socialiste. Mai ales cercurile culturale sătești provocau astfel de reacții, ajungându-se chiar până la insinuarea că urmărește să-și creeze un partid politic propriu, populat cu dascălii devotați lui personal⁴⁵.

Adevărul nu a fost poate cu totul străin de aceste „răutăți”. Curentul de opinie pe care l-a ilustrat și l-a amplificat, atât în problemele școlare cât și în cele sociale, a alimentat fără îndoială nu doar prestigiul personal dar și puterea sa de decizie politică. Parteneriatul stabil cu Partidul Național Liberal și apelul constant la prestigiul monarhic, au fost la fel de importante. Pentru Haret, școala nu putea fi decât națională⁴⁶, iar pentru optimizarea sa pedagogul-reformator apela deopotrivă la un raționalism pragmatic, la un meliorism social bine dozat și la efuziuni progresiste care, în lectura unei posterități critice, pot părea naive.

Ministrul a cooptat în programul său politic, printr-o susținere materială oportună și un mare număr de personalități ale vieții culturale⁴⁷, care i-au datorat în bună măsură audiența reflectând, la rândul lor, asupra omului Haret și a inițiativelor sale, un plus de credibilitate și de fascinație. Toate acestea s-au adăugat faimei sale de expert al științelor exacte și aplicate, de cărturar format în spirit riguros occidental, dar și de partener redutabil în arta confruntărilor publice.

7. Politica după Haret

Reușita reformei sau, cel puțin, consacrarea lui Haret ca personaj de succes al reformei școlare, pare să se fi datorat unei distribuții oportune a forțelor politice, a competențelor tehnice, a impactului public și a unor multiple acumulări instituționale.

Acest verdict al reușitei s-a creionat în timp, pe măsură ce *reforma*, adică noutatea, devenea *tradiție*, adică model cultural suficient exersat și asimilat, o rutină onorabilă. Succesul discursiv a fost însă deopotrivă susținut și denaturat prin cotidianul școlar, ce permite funcționarea disjunctă a *sensurilor* și a *practicilor*.

Haretismul a rămas nu prin legislația majoră, de restructurare a sistemului educațional, ci prin patosul și presiunea normativă imprimată extra-școlară. Românismul

pentru unitatea culturală a tuturor românilor”. A inițiat „Liga Deșteptare”, „pentru ajutorarea muncitorimii”, a participat la realizarea societăților feminine „Sprijinul” și „Teșatoarea”. Fidel convingerilor sale despre virtuțile asocierii, a organizat chiar și pentru școlarii de ciclu primar cooperative școlare și societăți de ajutor reciproc. Banii strânși de copii se depuneau la băncile populare; vezi Gabriela C. Cristea, *Reforma învățământului. O perspectivă istorică, 1864-1944*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2001, p. 106; Constantin Dinu, *Spiru Haret*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 69, 105, 121.

⁴⁴ Se pare că nu a fost de la început favorabil congreselor învățătorilor. În 1898, „când a avut loc la Ploiești cel dintâi congres al învățătorilor, având ca scop principal constituirea unei asociații de breaslă, Haret pare să se fi temut”. Nu a răspuns la telegrama de salut a congresiștilor și i-a transferat disciplinar pe conducătorii noii asociații (!); vezi Șerban Orăscu, *Spiru Haret*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 95.

⁴⁵ Printr-o suită de articole, dintre care cel mai explicit a fost *Învățătorii și politica*, combate nu doar acuzația care i s-a adus, că ar urmări să facă un „partid haretist”, dar și tendința pe care chiar unii dascăli o aveau spre alcătuirea unui partid propriu; vezi Constantin Dinu, *op. cit.*, p. 24.

⁴⁶ Definirea identității naționale românești era, în concepția sa, puternic marcată de statalitate și de monarhie. Idealul civic și cel național sunt indistincte în ethosul școlar haretian. Ilustrativă pentru această percepție este expunerea din articolul *Școala naționalistă*, apărut inițial în „Revista Generală a învățământului”, an II, 1096-1907, nr. 6, apoi ca broșură separată, în 1907.

⁴⁷ Al. Vlahuță, G. Coșbuc, Aurel Vlaicu, Mihail Sadoveanu, Șt. O. Iosif, Artur Gorovei, Gavril Musicescu, Al. Macedonski, George Enescu, O. Goga și alții au primit comenzi, burse de studiu în străinătate sau diferite stipendii; vezi Constantin Dinu, *op. cit.*, p. 115-119.

interbelic, voluntarismul sovietizant sau naționalismul socialist au putut folosi pe rând, aproape integral, oportunitățile și sugestiile de extracție haretiană. Din tot ce a urmat, anii '40 au adus în istoria școlii românești dovada maximei elasticități a practicilor haretiene, sfidând virajele ideologice extreme și violențele de neoprit ale vremii. S-a dovedit că acest corpus fluid, dar vehement, se pretează cel mai ușor politizării, confirmând astfel unele din suspiciunile contemporanilor săi.

Acest deceniu al războiului și războaielor merită o investigație mai amănunțită a lumii școlare, despre care s-au făcut deja aprecieri pertinente, cel puțin la nivel macro-instituțional, dar cu accente dedicate aproape exclusiv rupturilor declarative și macropoliticilor fiecărui regim. Schimbând registrul analizei, putem identifica, chiar de la o primă tatonare, forța de inerție a cotidianului, incredibila inserție a normalității în tragic, înlesnită prin chiar simpla exercitare a funcțiilor birocratice.

Anii '90 au readus în scena politicilor școlare figura reformatorului prin excelență, revendicat mai ales de exponenții autohtonismului, recuperatori mai degrabă decât inovatori. *Spiru Haret* este, încă, un *nume bun* deopotrivă pentru școli, edituri, syndicate didactice sau universități, dar mai puțin un subiect deschis analizei istorice⁴⁸. Investigația interesează mai puțin decât reiterarea sau adăugirea adevărilor necesare momentului⁴⁹.

Haret a redevenit patronul cel mai puțin atacabil, emblema cea mai profitabilă pentru toți cei dornici de relansare, dar neîncrezători în schimbare.

⁴⁸ Vezi Mirela Luminița Murgescu, *Spiru Haret și educația națională în școala românească*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj Napoca”, 1995, tom 34, p. 237-247.

⁴⁹ Vezi Eugen Orghidan, *Spiru C. Haret, reformatorul învățământului românesc*, București, Editura Media Publishing, 1994, p. 136 și , mai ales, Aurelian Bondrea, *Perenitatea unei moșteniri. 100 de ani de la adoptarea „Legii lui Spiru Haret”*, București, Editura Fundației România de Măine, 1998, p. 97.